

Frazeologia gwarowa

Autor: Halina Karaś

Frazeologia gwarowa (grec. *phrasis* "mówienie" + *lógos* "słowo, nauka"). W dialektach i gwarach ludowych, mających charakter przede wszystkim mówionych odmian języka, frazeologizmy występują często (zob. Frazeologizmy gwarowe). Frazeologię gwarową można traktować jako ogół frazeologizmów występujących w tych odmianach języka (ujęcie szerokie) bądź jako te tylko związki frazeologiczne, które nie mają odpowiedników w języku ogólnym (ujęcie wąskie). W tym drugim wypadku liczba frazeologizmów na ogół nie przekracza 10% stałych związków wyrazowych występujących w dialektach i gwarach. W pierwszym ujęciu wśród frazeologizmów gwarowych (tu na przykładzie gwar malborskich) można wyróżnić kilka grup: 1) frazeologizmy identyczne znaczeniowo z frazeologizmami ogólnopolskimi, np. wleźć w mysią dziurę; leżeć na obu łopatkach; zaglądać do kieliszka; jak Kuba Bogu, tak Bóg Kubie; być komu solą w oku (mogą się natomiast różnić wymową lub postacią formalną wyrazów wchodzących w ich skład, np. leż"ić na objech łopatkach; zaglundać do kiliszka; jak Kuba Bog tak Bóg Kubowiu); 2) frazeologizmy zawierające ‐ w porównaniu ze związkami frazeologicznymi ogólnopolskimi ‐ inny składnik pod względem znaczeniowym, np. ogp. mieć wiatr w głowie "być lekkomyślnym" ‐ gw. mniyeć klunkri w głowie (malb. klunkri to "odpadki przy czesaniu lnu gęstą szczotką"); ogp. patrzeć jak wół na malowane wrota "patrzeć na coś bezmyślnie" ‐ gw. patrzeć jak wół na talar, ogp. spać jak suseł "spać mocno" ‐ gw. spać jak niedźwiedź, ogp. wyciągnąć kogoś z biedy "pomóc komu w nieszczęściu" ‐ gw. wydrzeć kogo z biedy; 3) frazeologizmy (w porównaniu ze związkami ogp.) wzbogacone o dodatkowy składnik lub uboższe o jakiś element, np. ogp. spać jak zając "spać czujnie" ‐ gw. spać jak zając pod miedzą, ogp. być w długach po uszy "mieć wiele długów" ‐ gw. być w długach po same uszy; ogp. spuścić nos na kwintę "popaść w pesymizm" ‐ gw. spuścić nos"; 4) frazeologizmy mające inne znaczenie niż ogp., a taki sam skład wyrazowy, np. piąte koło u wozu ‐ ogp. "coś niepotrzebnego"; gw. "dalsze pokrewieństwo"; latać jak Marek po piekle ‐ ogp. "hałasować, chodząc po jakimś pomieszczeniu"; gw. "szwendać się niespokojnie i bez celu"; leżeć na obu łopatkach ‐ ogp. "być w złym stanie; zaniedbać się w czymś"; gw. malb. "nic nie robić"; 6) frazeologizmy niewystępujące w języku ogólnym, np. cielaki obczyungać "wymiotować"; lać jak z brody "bezcelnie kłamać"; spod chmury patrzeć "spoglądać na kogo nieufnie"; gruchać przed czasem "mieć stosunki płciowe przed ślubem"; mieć długie zęby "jeść bez apetytu". Najciekawszą grupę stanowią zawsze frazeologizmy dyferencyjne. Przykładowo ‐ wśród związków frazeologicznych zawierających nazwy zwierząt charakterystycznych dla gwar Gór Świętokrzyskich i Podtatrza można wydzielić: 1) zapożyczenia frazeologiczne (przejęte do gwar z innych języków w całości lub tylko częściowo), np. orawskie sprosty jako somar (ze słow.), orawskie, spiskie i podhalańskie {ktoś} wydają się jak opica (opica "małpa"; ze słow.); 2) frazeologizmy utrwalające realia geograficzne danego regionu, np. skąpy, że za pięć groszy gnałby psa na Odrowąż; skąpy co by za grajcar psa za granicę pogonił; 3) frazeologizmy utrwalające realia kulturowe danego regionu, np. Nie każdemu w życiu dane być Janosikiem (Podtatrze); 4) frazeologizmy, w których dyferencyjność dotyczy wymiany składników, np. {ktoś} bierze nogi na ramię. Por. Słownictwo ekspresywne.